

РОЗДІЛ 10 СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 347.965.6

СВІДОЦЬКИЙ ІМУНІТЕТ АДВОКАТА WITNESS IMMUNITY OF THE LAWYER

Заборовський В.В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

У статті досліджується правова природа свідочького імунітету адвоката як однієї з основних гарантій професійної діяльності адвоката. Робиться висновок про відносний характер свідочького імунітету адвоката з огляду на межі адвокатської таємниці, а також його поширення лише на відомості, які адвокат отримав у зв'язку зі здійснення ним своєї професійної діяльності. Аргументується позиція, за якою в разі втрати інформацією за заявою клієнта адвоката статусу адвокатської таємниці втрачається також правова гарантія її збереження, а отже, адвокат повинен надати такі свідчення.

Ключові слова: адвокат, професійна правнича допомога, гарантії професійної діяльності адвоката, свідочький імунітет адвоката.

В статье исследуется правовая природа свидетельского иммунитета адвоката в качестве одной из основных гарантий профессиональной деятельности адвоката. Делается вывод об относительном характере свидетельского иммунитета адвоката, учитывая пределы адвокатской тайны, а также его распространение только на сведения, которые адвокат получил в связи с осуществлением им своей профессиональной деятельности. Аргументируется позиция, согласно которой в случае потери информацией по заявлению клиента адвоката статуса адвокатской тайны теряется и правовая гарантия ее сохранения, а следовательно, адвокат должен предоставить такие показания.

Ключевые слова: адвокат, профессиональная юридическая помощь, гарантии профессиональной деятельности адвоката, свидетельский иммунитет адвоката.

In this paper, an analysis the legal nature of the witness's immunity as a lawyer as one of the main guarantees of the professional activities of a lawyer. A conclusion is made about the relative nature of the witness's immunity of the lawyer, taking into account the limits of the lawyer's secret, as well as its distribution only to the information that the lawyer received in connection with the exercise of his professional activities. The position on which, in the event of loss of information, upon the application of the client's client of the status of advocate secrecy, is argued, then the legal guarantee for its preservation is lost, and therefore the lawyer must provide such evidence.

Key words: lawyer, professional legal assistance, guarantees the professional activities of a lawyer, witness immunity of the lawyer.

Постановка проблеми. Надання адвокатом професійної правничої допомоги є одним із найважливіших елементів у механізмі забезпечення прав і свобод людини й громадянина. Однак держава, покладаючи на адвоката обов'язок щодо надання вказаної допомоги, повинна забезпечувати його також відповідним комплексом прав і гарантій, який має бути достатнім для належного її надання. Незважаючи на те, що саме на адвоката покладатиметься виконання обов'язку щодо відстоювання прав і законних інтересів інших осіб, на жаль, стосовно нього також вчиняються діяння (зокрема, з боку правоохоронних органів), які свідчать про порушення його професійних прав і гарантій здійснення адвокатської діяльності. Актуальність теми дослідження проявляється в тому, що на законодавчому рівні за адвокатом закріплюється значне коло гарантій здійснення його професійної діяльності. Проте, з одного боку, спостерігається наявність колізій і прогалин у їх правовому регулюванні, а з іншого – відсутність належного механізму реалізації багатьох із них, що фактично перетворює їх на декларативні. Усе це вказує на необхідність розкриття сутності такої гарантії професійної діяльності адвоката, яка свідчить про наявність у нього свідочького імунітету.

Аналіз наукових публікацій. Проблема визначення сутності професійних гарантій адвоката, у тому числі й тієї, яка вказує на свідочький імунітет адвоката, була предметом дослідження низки вчених. Серед авторів, які розглядали окремі аспекти цієї проблеми, варто назвати М.Ю. Барщевського, В.О. Борченко, А.Б. Войнарович, К.Ф. Карібова, Н.А. Колоколова, В.А. Лазарева, А.В. Рагуліна, В.Ю. Панченко, Ю.С. Пилипенка, С.Л. Савицьку, Ю.І. Стецовського, М.С. Строговича, І.Л. Трунова, Л.Д. Удалову, В.М. Хабібুলліна та інших. Водночас досі

залишається достатня кількість дискусійних питань у цій сфері.

Метою статті є розкриття питання щодо правової природи свідочького імунітету адвоката як однієї з основних гарантій його професійної діяльності. Для її досягнення необхідно виконати такі основні завдання: розкрити погляди науковців, а також нормативне регулювання гарантії професійної діяльності адвоката, яка вказує на наявність у нього свідочького імунітету; з'ясувати характер зв'язку між свідочьким імунітетом та межами дії адвокатської таємниці, зокрема й у разі втрати інформацією за заявою клієнта адвоката такого статусу; розкрити необхідні дії адвоката в разі виклику його на допит як свідка з метою забезпечення додержання адвокатської таємниці.

Виклад основного матеріалу. Предметом наших попередніх досліджень були питання, пов'язані як із загальними положеннями визначення сутності гарантій здійснення адвокатської діяльності [1, с. 477–486], так і ті, що безпосередньо стосувались природи адвокатської таємниці загалом [2; 3]. На підставі проведеного дослідження ми дійшли висновку, що, по-перше, під гарантіями адвокатської діяльності варто розуміти один з елементів правового статусу адвоката, який являє собою сукупність засобів і способів, передбачених законодавством про адвокатуру, спрямованих забезпечувати не тільки належну реалізацію прав адвоката щодо надання професійної юридичної допомоги, а й виконання ним обов'язків та надання такої допомоги; по-друге, більшість науковців під адвокатською таємницею розуміють фактично будь-яку інформацію, яка є у володінні адвоката у зв'язку з наданням ним професійної правничої (правової) допомоги клієнту, тобто виходять із широкого розуміння поняття «адвокатська таємниця».

В аспекті розгляду питання про гарантії адвокатської

діяльності актуальним, на нашу думку, є таке твердження М.С. Строговича: «Суть питання не в таємниці адвоката, а в тому, щоб обвинуваченому та його близьким, які користуються допомогою адвоката-захисника, гарантувати можливість вільно говорити захиснику все, що вони вважають за потрібне, без побоювання, що сказане буде звернено на шкоду обвинуваченому» [4, с. 399]. Це вказує на необхідність проаналізувати засоби, за допомогою яких в Україні здійснюється забезпечення збереження адвокатської таємниці.

Однією з основних гарантій адвокатської діяльності є заборона вимагати від адвоката надання відомостей, що є адвокатською таємницею (п. 2 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [5]). У цьому ж пункті вказано, що із цих питань адвокат не може бути допитаний, крім випадків, якщо особа, яка довірила відповідні відомості, звільнила його від обов'язку зберігати таємницю (у порядку, передбаченому законом).

В.Ю. Панченко та А.С. Міхеєва наголошують: «Правовими засобами довіра клієнта щодо адвоката забезпечується шляхом закріплення абсолютної й безумовної адвокатської таємниці» [6, с. 244]. Учені вказують на те, що збереження такої таємниці у свою чергу гарантується свідочьким імунітетом адвоката. Необхідно звернути увагу на те, що деякі науковці вказують на недоцільність застосування терміна «свідочький імунітет» щодо заборони допиту адвоката як свідка. Під таким імунітетом вони розуміють процесуальний привілей окремих категорій осіб, яким вони можуть розпоряджатись на власний розсуд [7, с. 52]. Метою такого привілею є не «імунізувати» свідка від обов'язків і відповідальності, а дати йому право вибору між різними варіантами поведінки [8, с. 22]. Недопустимість застосування вказаного терміна, на думку вчених, полягає в тому, що в кримінальному судочинстві адвокат не стільки має право, скільки зобов'язаний відмовитись від дачі показань із питань, що стосуються надання ним юридичної допомоги [9, с. 6].

Ми не поділяємо таку позицію науковців, оскільки вважаємо, що одним із розуміння слова «імунітет» (походить від латинського «immunitas» – звільнення від суспільних повинностей, пільга, звільнення від чого-небудь [10, с. 295]) є його сприйняття як здатності протистояти чому-небудь та нерозповсюдження деяких законів на осіб, які займають особливе становище в державі [11, с. 389]. З огляду на це заслуговує на увагу визначення, запропоноване А.Г. Реп'євим: «Правовий імунітет – це юридично оформлений виняток, стан у правовірному наділленні конкретно визначених суб'єктів права додатковими гарантіями, що полягають у їх недоторканності під час залучення до юридичної відповідальності та непіддаванні обов'язкам і заборонам, встановленим національним законодавством та нормами міжнародного права» [12, с. 7]. Наведене дає нам можливість погодитись із позицією тих науковців, які вказують на можливе застосування терміна «свідочький імунітет адвоката» та розглядають цей імунітет як такий, що виходить із характеру професійної діяльності, яка вимагає збереження довіреної таємниці [13, с. 51].

Розглядаючи питання про свідочький імунітет адвоката, необхідно звернути увагу на те, що він закріплюється не лише положеннями Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а й іншими процесуальними актами: Цивільним процесуальним кодексом України (п. 2 ч. 1 ст. 51 – не підлягають допиту як свідки особи, які за законом зобов'язані зберігати в таємниці відомості, що були довірені їм у зв'язку з їхнім службовим чи професійним становищем, – про такі відомості), Кодексом адміністративного судочинства України (п. 2 ч. 1 ст. 65 – не можуть бути допитані як свідки представники в судовому процесі, захисники в кримінальному провадженні – про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з виконанням функцій представника чи захисника), Кримінальним про-

цесуальним кодексом України (п. п. 1, 2 ч. 1 ст. 65 – не можуть бути допитані як свідки: захисник, представник потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, законний представник потерпілого, цивільного позивача у кримінальному провадженні – про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з виконанням функцій представника чи захисника; адвокати – про відомості, які становлять адвокатську таємницю). Тобто в процесуальних кодексах таким імунітетом наділяється виключно адвокат, який діє в статусі представника, захисника або власне адвоката. Тоді як згідно з п. 2 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» свідочький імунітет, крім адвоката, поширюється також на помічника адвоката, стажиста, особу, яка перебуває в трудових відносинах з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням, а також на особу, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю. Не ставлячи під сумнів можливість застосування норм спеціального законодавства, яким є закон про адвокатуру, все-таки вважаємо, що з метою недопущення недоліків у практичній, правозастосовній діяльності існує необхідність в «уточненні змісту» положень процесуальних кодексів, як стверджує Л.Д. Удалова [14, с. 285].

Дійшовши висновку про те, що під адвокатською таємницею варто розуміти фактично будь-яку інформацію, яка є у володінні адвоката у зв'язку з наданням ним професійної правової допомоги клієнту, актуальним залишається питання про те, з якого моменту адвокат повинен зберігати таку таємницю. У цій ситуації ми цілком згодні з М.Ю. Баршевським, який вважає: «З моменту, коли клієнт переступив поріг юридичної консультації, адвокатської фірми, бюро, усе подальше становить предмет адвокатської таємниці. Сам факт звернення до адвоката – уже професійна таємниця. Суть прохання клієнта, зміст первинної консультації – це також предмет адвокатської таємниці» [15, с. 136]. Щодо строку зберігання такої таємниці адвокату варто пам'ятати положення ч. 2 ст. 10 Правил адвокатської етики [16], відповідно до якого дія принципу конфіденційності не обмежена в часі. Зауважимо, що таке положення Правил адвокатської етики відповідає п. 2.3.3 Загального кодексу правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства (на обов'язок додержання конфіденційності не поширюється дія строку давності) [17].

Розглядаючи питання про свідочький імунітет адвоката, ми дотримуємось позиції, за якою можливість розкриття адвокатської таємниці повинна зумовлюватись тільки інтересами клієнта (за його письмовою заявою), а також у разі пред'явлення ним вимог до адвоката у зв'язку з професійною діяльністю останнього. Усе це вказує на те, що адвокатська таємниця не є абсолютною, а тому ми згодні з твердженням А.Б. Войнарович, що адвокат наділяється відносним свідочьким імунітетом [18, с. 138]. У такому разі варто звернути увагу на позитивність положення ст. 78 Кримінального процесуального кодексу України, яка серед підстав для відводу захисника, представника, на відміну від попереднього Кримінально-процесуального кодексу України (п. 2 ч. 1 ст. 61) [19], не передбачає таку підставу, як його допит як свідка. На жаль, такого положення не містять інші процесуальні кодекси (ч. 1 ст. 41 Цивільного процесуального кодексу України, ч. 1 ст. 57 Кодексу адміністративного судочинства України). Необхідно врахувати також те, що свідочький імунітет поширюється лише на ті відомості, які адвокат отримав у зв'язку зі здійснення ним своєї професійної діяльності. В усіх інших випадках, як зазначає Ю.І. Стецовський, адвокат розглядається чинним законодавством як приватна особа, і якщо йому відомі будь-які обставини, що мають значення для розслідування й вирішення кримінальної справи, він може бути викликаний для дачі показань і бути допитаний [20, с. 10].

Актуальним у цьому разі залишається також питання про можливість розкриття адвокатської таємниці в інтересах клієнта (за його письмовою заявою). Так, у ч. 2 ст. 22 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» закріплена норма, за якою інформація або документи можуть втратити статус адвокатської таємниці за письмовою заявою клієнта (особи, якій відмовлено в укладенні договору про надання правової допомоги з передбачених цим законом підстав). Ця норма отримала своє відтворення в ч. 3 ст. 65 Кримінального процесуального кодексу України. Таке правове регулювання, за твердженням С.Л. Савицької, викликає заперечення, оскільки адвокатська таємниця має бути абсолютною [21, с. 57]. Подібної думки дотримується В.М. Хабібулін, який виходить із того, що таке положення сформульоване некоректно, оскільки заборона розголошення відомостей, що становлять адвокатську таємницю, є абсолютною та не може пов'язуватись із будь-якими дозволами на це [22, с. 95]. Ми не згодні з наведеними думками науковців та вважаємо за доцільне врахувати позицію Ю.С. Пилипенка, який наголошує: «Збереження та захист інформації, одержуваної в процесі здійснення професійної діяльності, втрачає будь-який сенс, якщо адвокат не може використовувати цю інформацію. Правомірність її використання визначається не тільки дотриманням конфіденційності, а й вимогами професійної доцільності, а також у багатьох випадках процесуальними вимогами» [23, с. 9]. Отже, інформація використовується лише тією мірою, якою це необхідно й достатньо для надання ефективного захисту. Така позиція Ю.С. Пилипенка дає нам можливість погодитись із твердженням Є.Ю. Семеняка, за яким адвокат має право дати як свідок показання про обставини, що стали йому відомі у зв'язку зі зверненням до нього за юридичною допомогою, тільки в одному випадку – коли його показання підсилюють позицію довірителя [24].

У цій ситуації потрібно виходити з того, що інтереси клієнта адвоката повинні займати центральне місце, бути ядром його професійної діяльності, а тому така діяльність адвоката, у тому числі й щодо збереження адвокатської таємниці, має здійснюватись з огляду насамперед на його інтереси. Щодо можливості втрати інформацією та документами статусу адвокатської таємниці за письмовою заявою клієнта адвоката не варто забувати, що забезпечення конфіденційності є не лише правом та обов'язком адвоката, а й правом клієнта. Так, у Коментарі до Хартії основоположних принципів діяльності європейських адвокатів 2006 р. [25, с. 9] під час розкриття принципу конфіденційності підкреслюється подвійний характер цього принципу: дотримання конфіденційності – це не тільки обов'язок адвоката, а й фундаментальне право клієнта як людини.

Невирішеним залишається таке питання: у разі втрати інформацією статусу адвокатської таємниці (за заявою клієнта) розкриття адвокатом такої інформації є його правом чи обов'язком? К.Ю. Суrowова, виходячи з того, що відмова від імунітету свідка можлива тільки за обопільної згоди адвоката та його клієнта, наголошує: «Для допиту адвоката необхідні одночасно дві умови: згода клієнта та згода самого адвоката. За відсутності хоча б однієї з наведених умов адвокат не може бути допитаний як свідок» [26, с. 28]. В основі її твердження лежить позиція Конституційного Суду Російської Федерації [27], відповідно до якої звільнення адвоката від обов'язку свідчити про такі обставини водночас не виключає його право дати відповідні свідчення у випадках, коли сам адвокат і його підзахисний зацікавлені в розголошенні тих чи інших відомостей. Ми не згодні із цим та вважаємо, що в разі втрати інформацією за заявою клієнта адвоката статусу адвокатської таємниці втрачається також правова гарантія її збереження, а отже, адвокат повинен надати такі свідчення. Зауважимо, що такої думки дотримується німецький зако-

нодавець, закріплюючи норму про неможливість відмови адвоката від дачі показань як свідка, якщо він звільнений від обов'язку зберігати таємницю (ч. 2 § 53 Кримінально-процесуального кодексу Німеччини [28]). Тому ми не підтримуємо положення ч. 5 ст. 10 чинної на сьогодні редакції Правил адвокатської етики, відповідно до якого з метою захисту своїх професійних прав і гарантій адвокатської діяльності адвокат має право продовжити зберігати інформацію та документи в статусі адвокатської таємниці.

Незважаючи на закріплення в українському законодавстві положення про свідоцький імунітет адвоката та встановлення кримінальної відповідальності, зокрема й за порушення встановлених законом гарантій діяльності захисника чи представника особи та професійної таємниці (ст. 397 Кримінального кодексу України), на практиці трапляються випадки неправомірних допитів адвоката як свідка, про що, зокрема, вказується в Звіті про порушення прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності в Україні (2013–2016 рр.), що затверджений Рішенням Ради адвокатів України від 26 лютого 2016 р. № 2 [29]. У цьому звіті такі випадки розглядаються як «один «надійний» спосіб розкрити адвокатську таємницю» та вказується на те, що якщо в 2014 р. їх було всього 2, у 2015 р. – 4, то вже за перший квартал 2016 р. було зафіксовано вже 8 випадків допиту адвокатів як свідків у справах, де адвокати є захисниками. При цьому, як зазначено в аналітичній довідці «Про стан дотримання гарантій адвокатської діяльності в Україні» [30], неодноразові звернення Національної асоціації адвокатів України та Комітету захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності з повідомленням про неприпустимість таких дій і вимогою притягнути слідчих до відповідальності мали наслідком письмові відповіді приблизно однакового змісту про те, що слідчий начебто мав намір допитати адвоката про відомості, які не мають відношення до адвокатської таємниці.

Тому в разі виклику адвоката на допит, як слушно зазначає В.О. Борченко, для захисту адвокатської таємниці від можливих порушень активну роль повинні грати самі адвокати [31, с. 98]. Однак ми не розділяємо думку вченого про те, що адвокат не лише не має права давати свідчення про свого довірителя, а й не повинен з'являтися на допит, оскільки сам факт явки на допит може бути розцінений довірителем як зрада з боку захисника незалежно від того, чи дав він при цьому показання.

На нашу думку, у цій ситуації потрібно виходити з того, що адвокат може бути допитаний про обставини, які не стосуються його професійної діяльності, або ж, як вказує Н.А. Колоколов, коли слідчий бажає таким чином «закріпити певні формальні обставини» (наприклад, особа заперечує факт побачення зі своїм колишнім захисником) [32, с. 34]. Крім цього, відповідно до ч. 1 ст. 65 Кримінального процесуального кодексу України свідком є фізична особа, якій відомо або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань. Таке правове регулювання дає нам можливість погодитись із твердженням А.В. Рагуліна, за яким статус свідка пов'язаний також із викликом для дачі показань, а виклик адвоката на допит законодавством не заборонений [33, с. 34]. Варто погодитись із позицією І.Л. Трунова та Л.К. Трунової, що адвокату потрібно оскаржити не тільки дії слідчого про намір допитати адвоката як свідка, а й сам факт виклику для такого допиту [34, с. 11]. В іншому випадку (або ж у подальшому) адвокат, як зауважує В.А. Лазарев, повинен з'явитись і далі протестувати проти постановки питання, якщо ці питання пов'язані з обставинами, які стали відомі адвокату у зв'язку зі зверненням до нього за юридичною допомогою або у зв'язку з її наданням [35]. Ми переконані, що лише за таких обставин адвокат зможе без порушення норм чинного законодавства належним чином забезпечити додержання адвокатської таємниці в разі виклику його на допит як свідка.

Висновки. Таким чином, однією з основних гарантій адвокатської діяльності є заборона вимагати від адвоката надання відомостей, що є адвокатською таємницею. Відповідно до вказаної заборони адвокат із цих питань не може бути допитаний, крім випадків, якщо особа, яка довірила відповідні відомості, звільнила його від обов'язку зберігати таємницю (у порядку, передбаченому законом). Вказане свідчить про наявність в адвоката свідочього імунітету, проте з огляду на межі адвокатської таємниці (розкриття адвокатської таємниці є можливим тільки в інтересах клієнта

(за його письмовою заявою) і в разі пред'явлення ним вимог до адвоката у зв'язку з професійною діяльністю останнього), а також на те, що свідочьий імунітет поширюється лише на ті відомості, які адвокат отримав у зв'язку зі здійснення ним своєї професійної діяльності, мова йде не про абсолютний, а про відносний свідочьий імунітет адвоката. Нами аргументується позиція, за якою в разі втрати інформацією за заявою клієнта адвоката статусу адвокатської таємниці втрачається також правова гарантія її збереження, а отже, адвокат повинен надати такі свідчення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Заборовський В.В. Правовий статус адвоката в умовах становлення незалежної адвокатури України : [монографія] / В.В. Заборовський. – Ужгород : ВД «Гельветика», 2017. – 900 с.
2. Заборовський В.В. Проблеми правового захисту адвокатської таємниці та шляхи їх вдосконалення / В.В. Заборовський, К.В. Гечка // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 1 – С. 296–298. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://par.in.ua/1_2014/Zaborovskiy,_Hechka.pdf.
3. Заборовський В.В. Проблемні питання визначення поняття «адвокатська таємниця» / В.В. Заборовський, К.В. Гечка // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2014. – Вип. 25. – С. 274–277.
4. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса : в 2 т. / М.С. Строгович. – М. : Наука, 1968–1969. – Т. 1. – 1968. – 472 с.
5. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 липня 2012 р. № 5076-VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 62. – Ст. 17.
6. Панченко В.Ю. Правовые средства обеспечения доверия клиента при оказании юридической помощи: возможности и пределы использования / В.Ю. Панченко, А.Е. Михалева // Вестник Красноярского государственного аграрного университета. – 2014. – № 11. – С. 243–245.
7. Волосова Н.Ю. Понятие и правовая сущность свидетельского иммунитета / Н.Ю. Волосова // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2009. – № 3. – С. 48–53.
8. Карибов К.Ф. Процессуальное положение свидетеля в уголовном процессе : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / К.Ф. Карибов. – М., 2001. – 28 с.
9. Таран А.С. Допрос адвоката об обстоятельствах оказания юридической помощи / А.С. Таран // Адвокат. – 2015. – № 11. – С. 5–9.
10. Петрученко О.А. Латинско-русский словарь / О.А. Петрученко. – 9-е изд., испр. – М. : Издание товарищества «В.В. Дуленов, Наследники Бр. Салаевых», 1914. – 810 с.
11. Большой толковый словарь русского языка / сост. и гл. ред. С.А. Кузнецов. – СПб. : Норинт, 2000. – 1536 с.
12. Репьев А.Г. Иммунитет как категория российского права : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» / А.Г. Репьев. – Саратов, 2011. – 23 с.
13. Даев В.Г. Иммунитеты в уголовно-процессуальной деятельности / В.Г. Даев // Правоведение. – 1992. – № 3. – С. 48–52.
14. Удалова Л.Д. Свідочьий імунітет за новим КПК України / Л.Д. Удалова // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 284–288.
15. Барщевский М.Ю. Адвокатская этика / М.Ю. Барщевский. – М. : Профобразование, 2000. – 312 с.
16. Правила адвокатської етики, затверджені Установчим з'їздом адвокатів України від 17 листопада 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vkdka.org/pravil-advokatskoji-etiki/>.
17. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства, прийнятий делегацією дванадцяти країн-учасниць на пленарному засіданні у Страсбурзі в жовтні 1988 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_343.
18. Войнарович А.Б. Особливості допиту адвоката як свідка у кримінальному провадженні / А.Б. Войнарович // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». – 2015. – № 8. – Т. 2. – С. 137–140.
19. Кримінально-процесуальний кодекс України : Закон України від 28 грудня 1960 р. № 1001-05 (втратив чинність) // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1961. – № 2. – Ст. 15.
20. Стецовский Ю.И. Принцип профессиональной тайны адвоката / Ю.И. Стецовский // Адвокат. – 2008. – № 3. – С. 3–31.
21. Савицька С.Л. Деякі кримінально-процесуальні гарантії діяльності адвоката / С.Л. Савицька // Закон и жизнь. – 2013. – № 3. – С. 55–58.
22. Хабібуллін В.М. Допит адвоката як свідка / В.М. Хабібуллін // Право України. – 2006. – № 5. – С. 95–97.
23. Пилипенко Ю.С. Адвокатская тайна как гарантия права на защиту / Ю.С. Пилипенко // Адвокат. – 2008. – № 4. – С. 7–10.
24. Кто хозяин адвокатской тайны? (интервью с вице-президентом ФПА РФ Ю.С. Пилипенко) // Новая адвокатская газета. – 2008. – № 4. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.advgazeta.ru/arch/21/80>.
25. Goldsmith J. Charter of Core Principles of the European Legal Profession and Code of Conduct for European Lawyers / J. Goldsmith. – Brussels : CCBE, 2013. – 32 p.
26. Суровова К.Ю. Гарантии адвокатской деятельности / К.Ю. Суровова // Адвокатская практика. – 2014. – № 4. – С. 22–28.
27. Определение Конституционного Суда РФ от 6 марта 2003 г. № 108-О по жалобе гражданина Цицикшвили Гиви Важевича на нарушение его конституционных прав п. 2 ч. 3 ст. 56 Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30964.pdf>.
28. Strafprozeßordnung (StPO), ausfertigungsdatum 12.09.1950 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/stpo/gesamt.pdf>.
29. Звіт про порушення прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності в Україні (2013–2016 рр.), затверджений Рішенням Ради адвокатів України від 26 лютого 2016 р. № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unba.org.ua/assets/uploads/news/publikacii/buklet-zvit-porushennya.pdf>.
30. Про стан дотримання гарантій адвокатської діяльності в Україні : аналітична довідка, підготовлена Комітетом захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності НААУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://unba.org.ua/assets/uploads/e698546cb94f12eaff62_file.pdf.
31. Борченко В.А. Проблемные вопросы обеспечения адвокатской тайны в уголовном судопроизводстве / В.А. Борченко // Вестник Самарского государственного университета. – 2014. – № 11. – Ч. 2. – С. 95–100.
32. Колоколов Н.А. Допрос адвоката: взлом презумпции / Н.А. Колоколов // Вестник адвокатской палаты Кировской области. – 2015. – № 5. – С. 31–35.
33. Рагулин А.В. Противоречия между законодательством об адвокатуре и уголовно-процессуальным законодательством России в части регламентации профессиональных прав адвоката-защитника и их преодоление / А.В. Рагулин // Евразийская адвокатура. – 2014. – Вып. 2(9). – С. 31–47.
34. Трунов И.Л. Привилегии и иммунитеты в отношении адвоката в уголовном судопроизводстве / И.Л. Трунов, Л.К. Трунова // Адвокатская практика. – 2005. – № 2. – С. 19–24.
35. Лазарев В.А. Допрос адвоката. Толкование норм, запрещающих допрос адвоката / В.А. Лазарев // Адвокатская газета. – 2008. – № 4(21). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.advgazeta.ru/arch/21/83>.